

Interventie
Opstapje

Samenvatting

Doelgroep

Opstapje richt zich op kinderen van 2 tot 4 jaar en hun laagopgeleide ouders.

Doel

De algemene programmadoelstelling is: het bevorderen van een betere aansluiting op de basisschool van twee- tot vierjarige kinderen uit achterstandssituaties.

Om deze doelstelling te bereiken richt het programma zich enerzijds op het stimuleren van de ontwikkeling van het kind en anderzijds op de bevordering van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.

Subdoelen:

- de kennis en vaardigheden die het kind nodig heeft om in groep 1 goed te kunnen functioneren zijn vergroot;
 - de ouders hebben een meer sensitieve responsieve houding in de interactie met hun kind
 - het kind is toegeleid naar voorschoolse educatie.
-

Aanpak

Gedurende twee jaar voeren ouders minimaal twee maal per week een spelactiviteit uit met hun kind aan de hand van speciaal ontwikkelde materialen. Het spelcurriculum is gericht op de brede ontwikkeling van kinderen.

In het eerste jaar krijgen de ouders een keer per week en in het tweede jaar een keer per twee weken instructie van een speciaal getrainde begeleidster (contactmedewerkster) die zo mogelijk de taal van de doelgroep spreekt. Tijdens een huisbezoek of kringbezoek (groepsgewijs) draagt zij de spelactiviteiten aan de ouder over en geeft informatie over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Ze besteedt, aan de hand van vuistregels voor de ouder-kindinteractie, tijdens het uitvoeren van de spelactiviteiten expliciet aandacht aan het opbouwen van de vaardigheden van de ouder om het kind te ondersteunen en stimuleren. In het eerste jaar van Opstapje krijgen ouders daarnaast informatie over voorschoolse educatie (op een peuterspeelzaal of voorschool), het belang ervan en worden ze gestimuleerd om hun kind daarvoor op te geven.

Ook eens per twee weken nemen de ouders deel aan een groepsbijeenkomst op een centrale locatie in de buurt. Naast het overdragen van de activiteiten van Opstapje worden inhoudelijke thema's behandeld over opgroeien, opvoeden en de ouder-kindinteractie en wisselen de ouders ervaringen met elkaar uit.

Materiaal

Voor de ouders en kinderen zijn er instructiebladen met activiteiten om thuis met hun kind te doen, voorleesboeken in diverse talen, een spelbord, digitale prentenboeken en spelen, diverse spel- en knutselmaterialen en een diploma.

Daarnaast zijn er handleidingen voor de uitvoerders, een A3 vuistregels en folders voor de begeleidsters en de coördinator.

Onderbouwing

Opstapje is gebaseerd op inzichten over de relatie tussen de kwaliteit en de inhoud van de ouder-kindinteractie en schoolsucces van kinderen. Ouders doen met hun kind activiteiten die de ontwikkeling van het kind stimuleren. Er ontstaat een stimulerend gezinsklimaat (de home learning environment). In huisbezoeken en groepsbijeenkomsten leren de ouders

tevens hoe ze de activiteiten op een sensitieve-responsieve manier kunnen doen met hun kind om een (meer) optimale ontwikkeling mogelijk te maken: de interactie met hun kind wordt bevorderd. Hierbij maakt Opstapje gebruik van vuistregels voor de ouder-kindinteractie.

Onderzoek

In evaluatieonderzoek (Meesters, 1994) rapporteren coördinatoren en contactmedewerkers positieve resultaten bij de kinderen en hun ouders. Ouders vonden dat hun kinderen een veel betere basis hadden gekregen dan hun oudere kinderen. Effectonderzoek (Kohnstamm, Meesters & Simons, 1997) toont echter niet aan dat de experimentele groep hogere scores haalt op tests. Dit is volgens de onderzoekers te wijten aan onvolkomenheden in het onderzoek zelf.

Onderzoek naar de effecten van Opstapje op het sociaal-emotioneel functioneren bij kinderen die zes jaar geleden deelnamen (Groen & Oortwijn, 2010) toont een significant verschil bij egoveerkracht.

Tellegen (1996) vond in normeringsonderzoek bij allochtone kinderen die Opstapje of Opstap gedaan hadden een beduidend hogere score (12 IQ-punten) dan vergelijkbare groepen allochtone kinderen die niet aan een programma meededen.

Onderzoek naar de andere Nederlandse gezinsgerichte programma's Instapje (1-2 jaar) en Opstap (4 -6 jaar) toont positieve effecten op de kinderen en hun ouders. Ook bij onderzoek naar buitenlandse versies van Opstapje in België en Duitsland werden overwegend positieve effecten gevonden.

Erkenning

Erkend door Deelcommissie ontwikkelingsstimulering, onderwijsgerelateerd en jeugdwelzijn d.d 02-06-2016

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Deniz Ince (Januari 2016).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Opstapje'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Uitgebreide beschrijving

Probleemomschrijving

Probleem

De schoolprestaties van kinderen uit lage sociaaleconomische milieus, waaronder veel kinderen uit etnische minderheidsgroepen, liggen onder het landelijk gemiddelde. De voor- en vroegschoolse periode is van groot belang voor zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling (Leseman & van der Leij, 2004). Kinderen met laagopgeleide ouders hebben al op jonge leeftijd een achterstand in hun ontwikkeling vanwege een weinig stimulerend gezinsklimaat. Laagopgeleide ouders stimuleren hun kinderen te weinig in hun ontwikkeling. Ze doen minder activiteiten die de ontwikkeling van kind bevorderen (spelen, voorlezen, rijmen etc) en ook de kwaliteit en inhoud van de ouder-kindinteractie schiet te kort voor een goede ontwikkeling van het kind. Kinderen hebben daardoor aan het begin van groep 1 al een aanzienlijke achterstand in hun ontwikkeling en een weinig voorspoedige start. Daar komt voor veel migrantenkinderen bij dat ze Nederlands niet goed beheersen bij aanvang van groep 1.

Spreiding

In 2014/2015 zijn er circa 150.000 achterstandsleerlingen in het basisonderwijs. Dat is 10 procent van het totale aantal leerlingen in het basisonderwijs (Nederlands Jeugdinstituut, 2015).

Gevolgen

Wat zijn de mogelijke gevolgen (immaterieel en materieel) als er nu niet wordt ingegrepen (zowel voor de doelgroep als in maatschappelijke zin)?

Op drie à vierjarige leeftijd bestaan er reeds grote verschillen in het niveau van de denken taalontwikkeling tussen kinderen uit verschillende sociale en etnisch-culturele milieus (Leseman & van der Leij, 2004). Als kinderen eenmaal een onderwijsachterstand hebben, is het moeilijk om die in te lopen (Van Kampen, Kloprogge, Rutten & Schonewille, 2005). Onderwijsachterstanden kunnen ingrijpende gevolgen hebben voor de betrokken kinderen en de maatschappij. Ze leiden tot slechtere loopbaanperspectieven, maken het moeilijker om mee te komen in de maatschappij, vergroten de kans op armoede en vergroten de kans dat de volgende generatie ook met een onderwijsachterstand aan school begint (Leseman & van der Leij, 2004).

Beschrijving interventie

2.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

De interventie is bestemd voor kinderen van 2 tot 4 jaar met laagopgeleide ouders.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep zijn de (laagopgeleide) ouders. De ouders hebben maximaal een vmbo-t opleiding en dat is wat ruimer dan de criteria uit de 'gewichtenregeling' voor het onderwijsachterstandenbeleid van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Gewichtenregeling Basisonderwijs

In het reguliere basisonderwijs is een achterstandsleerling een kind van ouders die weinig opleiding hebben gehad. Zij worden onderverdeeld in 0.30- leerlingen en in 1.20- leerlingen:

0.30-leerlingen hebben ouders die beide een laag opleidingsniveau hebben. Dit houdt in dat beide ouders maximaal een lagere beroepsopleiding hebben gevolgd.

1.20-leerlingen hebben ouders die beide een zeer laag opleidingsniveau hebben, of waarvan één ouder een laag opleidingsniveau heeft en de andere ouder een zeer laag opleidingsniveau. Onder zeer laag

opleidingsniveau wordt maximaal basisonderwijs of (voortgezet) speciaal onderwijs verstaan.

Gemeenten verruimen de doelgroep van voorschoolse educatie vaak; bijvoorbeeld met het criterium thuistaal. De uitvoerende instelling van Opstapje kan aansluiten bij de locale definitie.

Selectie van doelgroepen

Criteria die aan de deelnemende gezinnen worden gesteld zijn:

- het programmakind is minimaal 1 jaar en 10 maanden en maximaal 2 jaar en 3 maanden bij aanvang van Opstapje;
- de ouders hebben maximaal een vmbo-t-opleiding of anders een gelijkwaardige opleiding in het land van herkomst.

De belangrijkste verwijzers zijn beroepskrachten van een Centrum voor Jeugd en Gezin / consultatiebureau en daarnaast sleutelfiguren in de wijk (bijvoorbeeld van zelforganisaties). Er is een actieve werving. Hierbij worden de gezinnen ook thuis bezocht.

Bij de start van Opstapje bezoeken de coördinatoren de gezinnen thuis voor een intakegesprek. Die kijkt aan de hand van een intake-formulier of het gezin voldoet aan de criteria voor wat betreft opleidingsniveau van de ouders en leeftijd van het kind.

Voor deelname aan 'Opstapje-groepsgewijs' zijn een aantal contra-indicaties:

- Ongeletterdheid van de aan opstapje deelnemende ouder;
- Het niet willen/kunnen deelnemen aan groepsgewijze instructie buitenshuis.

2.2 Doel

Hoofddoel

Opstapje wil de onderwijskansen van kinderen uit achterstandssituaties vergroten.

De algemene programmadoelstelling is: het bevorderen van een betere aansluiting op de basisschool

van twee- tot vierjarige kinderen uit achterstandssituaties.

Om deze doelstelling te bereiken richt het programma zich enerzijds op het stimuleren van de ontwikkeling van het kind en anderzijds op bevordering van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.

Na Opstapje:

- Heeft het kind meer kennis en vaardigheden voor een betere start in groep 1. Het kind voldoet aan beginvoorwaarden voor een goede start (SLO-doelen).
- Hebben de ouders een meer sensitieve responsieve houding in de interactie met hun kind.

Subdoelen

1. Kennis en vaardigheden die het kind nodig heeft om in groep 1 goed te kunnen functioneren zijn vergroot.

Doelen voor de kinderen

De doelen zijn grotendeels gehaald uit de doelen van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) (www.slo.nl/jongekind/doelen) voor begin groep 1.

Taal- en begripsontwikkeling

- Heeft een hogere woordenschat in de eigen taal.
- Heeft een hogere woordenschat in het Nederlands (migrantenkinderen scoren een schaal hoger bij een woordenschattoets).
- Kent het verschil tussen ik, jij, hij/zij gebruikt verleden tijd, gebruikt bijvoeglijke naamwoorden en het woordje 'er'.
- Vertelt over wat hij gedaan of meegemaakt heeft op verstaanbare en begrijpelijke wijze.
- Benoemt en beschrijft alledaagse aspecten, zoals mensen, plaatsen en dingen.
- Beschrijft veel voorkomende handelingen, zoals eten of naar bed gaan.
- Maakt eenvoudige samengestelde zinnen (en, dan, toen, en dan, en toen...) maakt vraagzinnen (wie, wat, waar, hoe...).
- Stelt vragen om ergens meer over te weten te komen: wat, wie, waar, waarom.
- Geeft antwoord op vragen.
- Kan enkelvoudige instructie begrijpen en uitvoeren.

Taalontwikkeling en ontluikende geletterdheid

- Luistert naar een op de leeftijd afgestemd verhaal en ontwikkelt verhaalbegrip door het interactief voorlezen.
- Ontdekt de samenhang tussen illustratie en tekst.
- Ontdekt de structuur in verhalen.
- Kan de inhoud van het boek al een beetje voorspellen op basis van de omslag van het boek.
- Kan een eenvoudig verhaal navertellen aan de hand van een plaatjesboek.
- Ontdekt dat tekens gebruikt worden om iets te vertellen of leren.
- Wordt zich bewust van klanken in woorden.
- Ontdekt de relatie tussen klanken en letters.
- Ontdekt het verschil tussen 'lezen' en 'schrijven'.
- Bladert door (prenten)boeken en speelt alsof hij eigen en andermans teksten kan 'lezen'.

Zintuiglijke waarneming/ denkontwikkeling

- Kan de kleuren blauw, groen, rood, geel herkennen en benoemen.
- Kan de vormen driehoek, vierkant en cirkel benoemen.
- Kan de belangrijkste lichaamsdelen benoemen(hoofd, haren, mond, neus, ogen, oren, tanden, armen, benen, knieën, voeten, tenen, rug, buik, billen, hand, vuist, duim, vinger, pink).
- Kan kleine hoeveelheden tellen (tot vijf), waarbij het gaat om synchroon tellen en noemen van telwoorden en het noemen van het resultaat.
- Legt de één-één relatie door voorwerpen aan elkaar te koppelen of bij elkaar te leggen of te verbinden.
- Vergelijkt kleine hoeveelheden op het oog op 'meer', minder', 'meeste', 'minste', 'evenveel' en vergelijken van grotere hoeveelheden met groot verschil in aantal op het oog op 'meer', minder'
- Kan omgaan met hoeveelheidsbegrippen (meer, minder, meeste, minste, veel, weinig) in verschillende betekenisvolle situaties.

- Herkent groepjes van 2 en 3 zonder tellen.
- Kan voorwerpen over verschillende kinderen/bakjes of in groepjes verdelen.
- Herkent enkele getalsymbolen (bijvoorbeeld weet hoe de 1 en de 2 heten).

Motorische ontwikkeling

- Kan grote stukken knippen.
- Kan plakken (waarbij de lijm nog niet goed verdeeld hoeft te zijn).
- Kan zich aankleden (zonder nog de sluitingen te hoeven dichtdoen).

Sociaal-emotionele ontwikkeling

- Benoemt zichzelf als 'ik'.
- Gebruikt en begrijpt het woord 'wij'.
- Heeft plezier in het leren van nieuwe dingen.
- Neemt initiatieven.
- Durft te experimenteren / probeert nieuwe dingen uit.
- Kan een bekend leeftijdsadequaat 'taakje' zelfstandig uitvoeren.
- Zet door als iets niet meteen lukt.
- Probeert zelf problemen op te lossen tijdens het spelen/werken. Maar kan ook aangeven als het hulp nodig heeft.
- Kan bij een spel op zijn/haar beurt wachten.
- Kan rustig spelen/werken voor een kortdurende periode (leeftijdsadequaat).
- Gaat zorgvuldig om met materialen.

2. De kwaliteit van de ouder-kindinteractie is verbeterd .

Doelen voor de ouders

Na afloop van Opstapje past de ouder de vuistregels voor interactie toe:

De ouder kijkt en luistert naar het kind. Dit uit zich in:

- tijd nemen om te kijken en te luisteren naar het kind;
- kijken naar wat het kind doet en bezig houdt;
- kijken naar hoe het kind zich voelt;
- luisteren naar wat het kind zegt en hoe het kind het zegt;
- het laten merken dat ze luistert door bijvoorbeeld het kind aan te kijken, ja te knikken en te reageren op wat het kind zegt of doet.

De ouder volgt het kind. Dit betekent dat de ouder:

- het kind zelf laat doen, ontdekken en kiezen;

- laat merken dat ze begrijpt wat het kind wil;
- aansluit bij wat het kind wil en doet;
- niet te snel met iets nieuws komt.

De ouder praat met het kind. Concreet betekent dit dat de ouder:

- gesprekjes voert met het kind;
- verwoordt wat ze doen, wat er gebeurt of gaat gebeuren en gevoelens verwoordt;
- voorwerpen benoemt en begrippen gebruikt;
- uitleg en informatie geeft;
- antwoord geeft op vragen van het kind en open vragen stelt.

De ouder moedigt het kind aan door:

- positief te reageren als het kind steun zoekt;
- positief te reageren als het kind iets probeert of (bijna) goed doet;
- te zeggen wat het kind (bijna) goed doet;
- niet te zeggen wat het kind fout doet, maar zelf het goede antwoord te geven;
- het kind zo nodig verder te helpen;
- het kind te steunen als het kind het moeilijk heeft.

De ouder biedt het kind structuur. De ouder:

- zorgt dat het kind rustig kan spelen en ontdekken;
- zorgt voor regelmaat;
- vertelt het kind wat er gaat gebeuren;
- geeft het kind aanwijzingen bij het uitvoeren van activiteiten;
- sluit aan bij wat het kind al kan;
- helpt het kind wanneer nodig om verder te kunnen met het uitvoeren van een activiteit;
- leert het kind regels en stelt zo nodig grenzen.

De kwaliteit van interactie wordt in de loop van het programma minimaal drie keer geobserveerd door de coördinator of contactmedewerkster aan de hand van observatieformulieren per vuistregel. Wanneer blijkt dat de ouder aspecten van de vuistregels niet toepast, wordt tijdens de begeleiding aan die punten extra aandacht besteed.

Eindevaluatie

Aan het einde van Opstapje wordt aan de hand van een vragenlijst met de deelnemende ouder een

evaluatiegesprek gevoerd. Er wordt onder meer gevraagd naar wat de ouder en het kind hebben geleerd van Opstapje. Wat betreft resultaten bij de kinderen zijn er vragen over alle ontwikkelingsgebieden. Wat betreft resultaten bij de ouders zijn er onder meer vragen over de vuistregels, voorlezen en participatie in de maatschappij. Om zoveel mogelijk te voorkomen dat ouders sociaal wenselijke antwoorden geven bestaat de vragenlijst uit een mix van zowel open als gesloten vragen. Verder worden de groepsbijeenkomsten geëvalueerd met de ouders.

3. Toeleiden voorschoolse educatie

Uiterlijk een jaar na start van Opstapje neemt het kind deel aan voorschoolse educatie.

2.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Opstapje is een gezinsgericht programma waarin ouders gedurende een periode van twee jaar minimaal twee maal per week een of meerdere activiteiten met hun 2- tot 4-jarigen kinderen uitvoeren. Zij doen dat aan de hand van speciaal ontwikkelde materialen zoals instructiebladen, prentenboeken en voorleesboeken, speelgoed en knutselmaterialen.

Uitvoeringsvarianten

Er zijn twee uitvoeringswijzen van Opstapje te onderscheiden: Opstapje-regulier en Opstapje-groepsgewijs. Doel en inhoud van Opstapje-groepsgewijs zijn gelijk aan die van het reguliere programma. De opzet en begeleidingsstructuur is echter aangepast. In Opstapje-regulier vindt de overdracht van activiteiten grotendeels thuis met ouder en kind plaats en is dus individueel; in Opstapje-groepsgewijs vindt de instructie voornamelijk plaats tijdens zogenaamde kringbezoeken waar ouders (en kinderen) in groepjes van maximaal zes ouder-kindparen worden geïnstrueerd en spelactiviteiten met de kinderen worden uitgevoerd. Huisbezoeken vinden nog wel plaats maar veel minder vaak. In beide varianten zijn er groepsbijeenkomsten voor ouders.

Keuze voor uitvoeringsvariant

Opstapje-groepsgewijs is in de praktijk ontstaan. Het bleek dat sommige ouders minder uitleg nodig hadden dan andere ouders om de activiteiten op een interactieve manier uit te voeren. Ze begrepen ook de vuistregels al vrij snel.

Ook kunnen door Opstapje-groepsgewijs meer ouders met hetzelfde budget worden bereikt.

Opstapje-groepsgewijs kent een aantal vereisten:

- Ten eerste dient in het eerste jaar minimaal een keer per maand en in het tweede jaar een keer per zes weken een huisbezoek te zijn om de voortgang en eventuele problemen te bespreken alsmede voor afstemming op de individuele ouders en gezinssituaties.
- Analfabete ouders (veelal moeders) krijgen wel tweewekelijks huisbezoek en waar nodig vaker. Ook ouders die meer steun nodig hebben, of niet aanwezig kunnen zijn bij de kringbezoeken, krijgen huisbezoek.
- De contactmedewerksters hebben naast een mbo-opleiding, ervaring met Opstapje en zijn geschoold in het begeleiden van kringbezoeken.

Methodische elementen

Methodisch element	Jaar en thema	Opstapje-regulier	Opstapje-groepsgewijs
Huisbezoek	1 spel en ontwikkeling	wekelijks	1 keer per vier weken
	2 verdieping ouder-kind interactie	Een keer per twee weken	1 keer per zes weken
Kringbezoek	1 spel en ontwikkeling	geen	1 keer per week
	2 verdieping ouder-kind interactie	geen	1 keer per twee weken
Groepsbijeenkomst	1 & 2 diverse thema's over ontwikkeling en opvoeding	Een keer per twee weken	Een keer per twee weken

In het eerste jaar speelt de contactmedewerkster tijdens huisbezoeken/kringbezoeken de activiteiten met kind en ouder, geeft uitleg en bespreekt de voortgang. Het accent ligt hierbij op het voordoen van het spelen en de interactie met het kind. In het tweede jaar spelen ouder en kind veelal alleen en geeft de contactmedewerkster feedback.

Verder krijgen ouders tijdens de groepsbijeenkomsten ook instructie over de uit te voeren activiteiten en krijgen ze voorlichting over ontwikkeling en opvoeding van het kind. In het eerste jaar is veel aandacht voor het belang van voorschoolse educatie en spel en ontwikkeling. In het tweede jaar is er veel aandacht voor de ouder-kindinteractie.

De spelactiviteiten

Opstapje bestaat uit 119 spelactiviteiten die verdeeld over twee jaar worden aangeboden. De

activiteiten staan beschreven op instructiebladen voor ouders. Verder behoren onder meer lees- en prentenboeken (in het Nederlands, Turks, Arabisch, Papiaments), digitale boeken en spelen, en spelmaterialen tot het programma. De ouders ontvangen de materialen tijdens de huisbezoeken/kringbezoeken.

Opbouw van het programma

De twee programmajaren kennen ieder een ander accent. Jaar 1 is vooral gericht op (het belang van) spel en de ontwikkeling van kinderen en jaar 2 richt zich op verdieping van de ouder-kindinteractie. De activiteiten zijn opgedeeld in zogenaamde blokken. Ieder jaar bestaat uit vijf blokken. De blokken verschillen van elkaar in moeilijkheidsgraad en er komen in elk blok andere ontwikkelingsgebieden aan bod. Binnen een blok is het mogelijk de volgorde van activiteiten te wijzigen. De volgorde van de blokken moet echter gehandhaafd blijven. Daarnaast staat in ieder blok een vuistregel voor interactie centraal.

Begeleiding

Een contactmedewerkster, mbo-niveau, begeleidt bij Opstapje-regulier circa 15 ouder-kind paren. De begeleiding vindt waar mogelijk in de eigen taal van de ouders plaats. De contactmedewerkster wordt getraind en begeleid door een coördinator. Daartoe is een uitgebreide handleiding specifiek over het trainen van contactmedewerksters beschikbaar.

Locatie en uitvoerders

Opstapje wordt thuis en in de buurt of wijk, bijvoorbeeld in een peuterspeelzaal of buurthuis, uitgevoerd. Thuis voeren de ouders activiteiten uit met hun kind.

Beroepskrachten met minimaal mbo-niveau (pedagogische richting) voeren de huisbezoeken (en/of kringbezoeken) zelfstandig uit. Een coördinator is verantwoordelijk voor de training en begeleiding van contactmedewerkster, de inhoud van de groepsbijeenkomsten, de coördinatie, verwijzing van gezinnen naar hulpverlening, goede inbedding van Opstapje et cetera. De coördinator heeft minimaal een hbo-niveau.

Inhoud van de interventie

De inhoud van Opstapje richt zich enerzijds op kennis en vaardigheden die kinderen nodig hebben bij de start in groep 1 van het basisonderwijs en anderzijds op de kwaliteit van de interactie tussen ouder en kind. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van concrete spelactiviteiten en concrete uitwerking van zogenaamde vuistregels voor interactie die op verschillende manieren in het programma terugkomen.

De spelactiviteiten

Door de activiteiten van Opstapje worden kennis en vaardigheden overgebracht aan het kind. Daarnaast zijn ze bedoeld om ouders te laten kennismaken met wat ze allemaal met hun kind kunnen doen, hen laten zien en ervaren hoeveel plezier ze samen kunnen hebben en hoe leerzaam het voor een kind is om te spelen.

De activiteiten zijn opgebouwd rondom verschillende ontwikkelingsgebieden namelijk: taalontwikkeling, ontlukende geletterdheid, begripsontwikkeling, fijne- en grove motoriek en creativiteitsontwikkeling.

Spelactiviteiten in Opstapje bestaan onder andere uit praat- en zoekplaten, zingen, voorlezen, puzzels, knutselen, bewegingsspelletjes en dagelijkse activiteiten zoals samen tafel dekken. Daarnaast zijn er digitale prentenboeken en educatieve games (Bereslim).

De instructiebladen bij de activiteiten

Iedere activiteit staat beschreven op een 'instructieblad' voor de ouders. Een instructieblad is steeds op dezelfde manier opgebouwd. Dit maakt het voor ouders gemakkelijker om te begrijpen wat van hen wordt verwacht. Ook is de opbouw en inhoud zo gekozen dat stap voor stap wordt gewerkt aan het vergroten van kennis en vaardigheden van laagopgeleide ouders en van de kinderen.

Verder staan op de instructiebladen de volgende kopjes:

1. Wat leert je kind?

Kennis en vaardigheden: hierbij wordt uitgelegd wat kinderen leren van de activiteit en wordt aanvullende informatie gegeven over het belang van deze of een soortgelijke activiteit voor de ontwikkeling van kinderen.

Belangrijke woorden: de belangrijke woorden van de activiteit worden aangegeven en met de ouders doorgenomen.

2. Wat heb je nodig?

De benodigde materialen staan aangegeven en zijn veelal getekend. Dit is vooral voor laaggeletterde ouders behulpzaam.

3. Wat kun je doen?

Hierbij worden de activiteiten beschreven.

4. Praat met je kind

Hierbij staan vijf voorbeeldvragen die de ouder aan het kind kan stellen. De bedoeling is dat ouders hiervan leren om aan hun kind diverse soorten, open, vragen te stellen. Dit is niet voor alle (laagopgeleide) ouders vanzelfsprekend; veelal is sprake van voornamelijk kennisvragen (wat-vragen).

5. Wist je dat..

Hierbij wordt informatie gegeven over de ontwikkeling van kinderen en de rol van ouders daarbij.

De vuistregels

Om een meer ondersteunend en stimulerend gezinsklimaat te bewerkstelligen wordt er binnen Opstapje veel aandacht besteed aan de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind. Essentiële aspecten van de interactie zijn geoperationaliseerd in interactieboodschappen voor ouders (zogenoemde vuistregels): Kijk- en luister naar je kind, Volg je kind, Praat met je kind, Moedig je kind aan en Bied je kind structuur. Iedere vuistregel is uitgewerkt in concrete gedragingen.

Deze vuistregels zijn op verschillende manieren in het programma verwerkt. (I) Door aanwijzingen op de instructiebladen voor de ouders (II) Door het voordoen en bespreken ervan door de contactmedewerkster (III) Door een uitgebreide toelichting tijdens de groepsbijeenkomsten (met behulp van Ouders Interactief). Speciaal hiervoor is beeldmateriaal (illustraties en filmpjes) ontwikkeld om ouders ervan bewust te maken dat de manier waarop zij omgaan met hun kinderen invloed heeft op de ontwikkeling van schoolse kennis, vaardigheden en houding van hun kinderen. En om de vaardigheden van ouders te bevorderen.

Inhoudelijke opbouw over de twee programmajaren

De twee programmajaren hebben inhoudelijk ieder andere accenten, ook de frequentie en duur van de contactmomenten verschilt.

Jaar 1 is gericht op de spel en ontwikkeling van de kinderen en het voordoen en uitleggen van de vuistregels van Opstapje. In alle programmaonderdelen, dat wil zeggen de instructiebladen, de huisbezoeken, de kringbezoeken, de groepsbijeenkomsten en de trainingen van contactmedewerksters ligt het accent op daarop. In het eerste programmajaar van het regulier-Opstapje legt de contactmedewerkster wekelijks huisbezoeken af van een half uur. De kringbezoeken duren 1,5 uur.

In het tweede programmajaar staat verdieping van de ouder-kind interactie centraal. Aan de

hand van spelactiviteiten oefent de ouder de vuistregels, waarbij de contactmedewerkster

feedback geeft. De huisbezoeken zijn nu een keer per twee weken maar zijn verlengd naar een uur. Ook in de groepsbijeenkomsten ligt de nadruk op de ouder-kindinteractie en er wordt een nieuwe activiteit van Opstapje besproken en meegegeven.

Uitvoering in sterkste taal

Opstapje wordt bij voorkeur uitgevoerd in de taal die dagelijks binnen het gezin gesproken wordt. Dit is meestal de moedertaal. Bij de instructie aan ouders wordt veel gebruik gemaakt van beeldmateriaal.

De huisbezoeken

Tijdens het huisbezoek leren de ouders op een stimulerende en ondersteunende wijze met hun kinderen te spelen. Ze leren om de mogelijkheden in huis te benutten om voor de kinderen leersituaties te creëren en hen ervaringen te laten opdoen.

De spelactiviteiten zijn er enerzijds op gericht om het belang van spel duidelijk te maken; anderzijds

worden ze gebruikt als middel om interactie tussen ouder en kind tot stand te brengen en zodoende de diverse aspecten van het begrip "responsiviteit" aan de orde te stellen.

Kringbezoeken in Opstapje-groepsgewijs

Kringbezoeken zijn evenals de huisbezoeken bedoeld voor de instructie van de activiteiten van Opstapje. Overdracht vindt echter in groepjes van maximaal zes ouder-kindparen plaats in tegenstelling tot de individuele overdracht in huisbezoeken. Tijdens de kringbezoeken legt de contactmedewerkster de activiteiten uit en laat de ouders samen met hun kind oefenen. De contactmedewerkster geeft hierbij feedback. Voor de contactmedewerksters bestaat een protocol kringbezoek waarin handvatten worden gegeven voor de uitvoering.

Overdracht van activiteiten en vuistregels

De contactmedewerkster voert tijdens de huisbezoeken de spelactiviteiten samen met ouder en

kind uit. De ouder leert door participatie en observatie, dus door te kijken en actief mee te doen. Bij de uitvoering van de activiteiten staat de manier waarop ze worden uitgevoerd centraal.

Het is van belang dat er gesprekjes worden gevoerd, vragen worden gesteld en waar nodig

wordt gestructureerd. De contactmedewerkster is hierbij model voor de ouder. De contactmedewerkster doet de activiteiten eerst samen met het kind en toont de gewenste interactievaardigheden. Vervolgens voert de ouder een activiteit uit .

De activiteiten staan beschreven op instructiebladen, die samen met de ouder worden doorgelezen

en uitgelegd. Deze instructiebladen mogen de ouders houden, zodat ze de activiteiten kunnen doen als de contactmedewerkster weg is.

De groepsbijeenkomsten

Huisbezoeken/kringbezoeken worden afgewisseld met twee-wekelijkse groepsbijeenkomsten. De

groepsbijeenkomsten worden meestal door de coördinator geleid. Ervaren contactmedewerksters met minimaal mbo-opleiding kunnen een deel van de groepsbijeenkomst zelfstandig uitvoeren.

Doelen van de groepsbijeenkomsten zijn:

- vergroten van kennis en vaardigheden van de ouders gericht op het bevorderen van de interactie met hun kind;
- de ouders ondersteunen bij de uitvoering van het programma;
- de ouders ondersteunen bij de opvoeding van hun kinderen;
- de ouders informatie bieden aan de hand van thema's over onder andere ontwikkeling en opvoeding;
- de ouders vertrouwd maken met wijkvoorzieningen zoals speelzaal (voorschoolse educatie), buurthuis, bibliotheek, speel-o-theek en Centrum voor Jeugd en Gezin.

Aan de groepsbijeenkomsten nemen maximaal 15 ouders deel. Er wordt dieper ingegaan op de achtergrond en het belang van de activiteiten voor de ontwikkeling van kinderen, op de vuistregels en er worden thema's die te maken hebben met de ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen besproken.

Voor de invulling van de groepsbijeenkomsten kan de coördinator gebruik maken van verschillende themapakketten:

- Oudercursus 'Ouders Interactief', bestaande uit vijf bijeenkomsten waarin de vuistregels en ontwikkelingsgebieden centraal staan met behulp van illustraties en filmpjes.

- 'Ouders Actief' - een programma voor groepsgerichte ontwikkelingsstimulering. Het programma bestaat uit verschillende modules, zoals ontwikkeling van kinderen, ouder-kindinteractie en de peuterspeelzaal. Er zijn uitwerkingen voor baby's, peuters en kleuters;
- Een oudercursus 'Omgaan met media': ouders worden zich bewust van het belang van mediaopvoeding en hun rol daarin, leren waar ze op moeten letten bij het kiezen van media en leren de applicaties van Bereslim te gebruiken.

Toeleiden naar voorschoolse educatie

Ouders krijgen in het eerste jaar van Opstapje in de groepsbijeenkomsten en tijdens het huisbezoek informatie over het belang van voorschoolse educatie. Ouders maken kennis met de pedagogisch medewerkers en gaan vaak ook kijken in een voorziening voor voorschoolse educatie. Met het kindcentrum (peuterspeelzaal, voorschool of kinderdagverblijf) worden afspraken gemaakt over het inschrijven en het wederzijds informeren.

2.4 Ontwikkelgeschiedenis

Opstapje is vanaf 1990 ontwikkeld op basis van de methodiek van het toenmalige Opstap (huisbezoeken, begeleiding door een contactmedewerkster, groepsbijeenkomsten). De inhoud van de activiteiten is afgestemd op de leeftijd van de kinderen en interactieboodschappen zijn verder geconcretiseerd en verwerkt in de werkbladen voor de ouders.

Bij de ontwikkeling was sprake van een nauwe wisselwerking tussen ontwikkelaars, uitvoerders en ouders. Ideeën konden door alle partijen direct worden toegepast. In de pilots tussen 1991 en 1993 werd geobserveerd in gezinnen en naar de ervaringen, meningen en ideeën van ouders gevraagd. Op basis daarvan zijn aanpassingen gedaan zoals het weghalen en toevoegen van activiteiten (Meesters en Kloek, 1993, Meesters et al 1994).

Tussen 1993 en 1996 werden speciaal voor Opstapje prentenboeken ontwikkeld en een functiegerichte cursus voor buurtmoeders ontwikkeld.

In 1995 en 1996 werd Opstapje-groepsgewijs ontwikkeld en onderzocht door de Rijks Universiteit Leiden (Meesters, 1996).

Er werden regelmatig nieuwe materialen gemaakt voor in de groepsbijeenkomsten (zoals Ouders Actief, Ouders Interactief en Omgaan met media) en handleidingen worden gemiddeld om de vijf jaar bijgesteld.

De werkbladen voor de gezinnen werden vanaf 2010 grondig geactualiseerd. De opmaak is gemoderniseerd, alle illustraties werden vervangen en extra illustraties werden toegevoegd zodat de werkbladen nog duidelijker waren voor laaggeletterde ouders.

In 2012 en 2013 werden de vuistregels aangepast. De Stapprogramma's en VVE Thuis kregen toen dezelfde set vuistregels zodat er meer sprake is van een doorgaande lijn. Vervolgens werd de oudercursus Ouders Interactief gemaakt met een bijeenkomst per vuistregel waarbij alle items van een vuistregel zijn geïllustreerd en filmpjes zijn gemaakt.

Om laaggeletterde ouders beter te kunnen informeren en adviseren is 'Opgroeien en opvoeden in beeld' in 2014 ingevoegd.

Per schooljaar 2014-2015 zijn de digitale boeken en educatieve games van Bereslim toegevoegd, alsmede de app 'Timo en het toverstokje'.

Buitenlandse interventie

De interventie is in Nederland ontwikkeld.

2.5 Vergelijkbare interventies

In Nederland uitgevoerd

Vergelijkbare interventies die in Nederland worden uitgevoerd zijn Instapje en Opstapje. Deze zijn eveneens opgenomen in de databank Effectieve Jeugdinterventies. Verder is VVE Thuis aangemeld voor de databank.

Instapje: een programma voor laagopgeleide ouders met kinderen tussen 1 en 2 jaar gericht op het bevorderen van de ontwikkeling van kinderen door het opbouwen van een meer optimale ouder-kindinteractie.

Opstap: beoogt de onderwijskansen van 4- tot 6-jarige kinderen met laagopgeleide ouders te vergroten door:

- de cognitieve ontwikkeling en de taalontwikkeling van de betrokken kinderen te stimuleren;
- bij het kind een actieve leerhouding te bevorderen;
- de interactie tussen ouder en kind te bevorderen.

VVE Thuis: ouders doen thuis met hun kind activiteiten die aansluiten bij het vve-programma. Daardoor wordt de ontwikkeling van het kind bevorderd. Verder leren ouders in bijeenkomsten op de speelzaal/school hun kind (beter) te ondersteunen en stimuleren in de ontwikkeling.

Samenhang Opstapje en Opstap

Als in een wijk zowel Opstapje als Opstap uitgevoerd worden, kan een gezin waar nodig doorstromen van Opstapje naar Opstap. Dit is meestal een uitzondering. Een ouder kan

de beoogde sensitieve responsieve interactie nog te weinig beheersen, waardoor een verlenging met Opstap zinvol is. Ook zijn er kinderen die er veel baat bij hebben als hun ouders de activiteiten van Opstap met hen doen. Deze ouders doen dan Opstap, maar met minder begeleiding dan de ouders hadden bij Opstapje omdat ouders al een aantal vaardigheden hebben geleerd.

Samenhang Opstapje en VVE Thuis

Het NJi adviseert de volgende aanpak.

Als zowel Opstapje als VVE Thuis in een wijk worden uitgevoerd, kan een ouder na een jaar Opstapje deelnemen aan VVE Thuis. VVE Thuis is echter minder intensief en kent geen huisbezoeken. Ouders met een erg lage opleiding hebben de intensieve steun van Opstapje nodig. De Opstapje-medewerksters kunnen dan door de speelzaal/voorschool worden ingezet om bij die ouders huisbezoeken af te leggen, waarbij dan met ouder en kind wordt gespeeld en de beoogde interactieve houding wordt voorgedaan en feedback wordt gegeven. De vuistregels bij Opstapje en VVE Thuis zijn hetzelfde, wat zorgt voor een doorgaande aanpak.

Als ouders hun kind opgeven voor een speelzaal/voorschool zonder VVE Thuis blijven ouders gewoon Opstapje doen.

Overeenkomsten en verschillen

Een belangrijk verschil is de leeftijd van de kinderen. De aard van de activiteiten en hun ontwikkelingsniveau is aangepast aan de leeftijd van de kinderen. Daarnaast is tijdens de uitvoering van Opstapje het kind aanwezig waardoor de moeder in aanwezigheid van de contactmedewerkster met het kind kan oefenen en feedback op haar interactievaardigheden kan krijgen.

Instapje heeft geen groepsbijeenkomsten zoals Opstapje en Opstap maar bestaat uit (26) huisbezoeken en duurt dus ook korter dan de twee andere programma's die ieder twee jaar duren. Instapje is door de wekelijkse huisbezoeken wel intensiever. Bij VVE Thuis vinden geen huisbezoeken plaats. VVE Thuis heeft wel, in vergelijking met Opstapje en Opstap, een sterkere koppeling met de inhoud van vve-programma's.

Toegevoegde waarde

Bij Opstapje is, anders dan bij Opstap en VVE Thuis, het kind aanwezig en wordt de gevraagde interactieve houding in het huisbezoek voorgedaan aan de ouders. In het tweede jaar krijgen de ouders gerichte feedback over hoe ze met hun kind omgaan.

Onderbouwing

Oorzaken

De schoolprestaties van kinderen uit lage sociaaleconomische milieus liggen onder het gemiddelde prestatieniveau. De relatie tussen lage opleiding van ouders en een minder optimale ontwikkeling van kinderen is in onderzoek duidelijk aangetoond (Suizzo & Stapleton, 2007; Zadeh, Farnia & Ungerleider, 2010). Laagopgeleide ouders doen minder activiteiten die de ontwikkeling van hun kinderen stimuleren zoals voorlezen, rijmen, doen-alsof spel en schriftactiviteiten. Er is vergeleken met hoog opgeleide ouders, dus in mindere mate sprake van een stimulerend gezinsklimaat (Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford & Taggart, 2004; Siraj-Blatchford et al., 2007).

Maar het gaat er niet alleen om *wat* ouders met hun kind doen maar ook *hoe* ze met hun kind omgaan (Mesman, 2010). De ontwikkeling van kinderen wordt beïnvloed door de inhoud en kwaliteit van de ouder-kind interactie tijdens leeractiviteiten en in de dagelijkse opvoeding. Laagopgeleide ouders zijn gemiddeld minder goed in staat om hun kinderen spelenderwijs te stimuleren en zijn vaak minder sensitief wat betreft de signalen en behoeften van hun kinderen (Dodge, Pettit & Bates, 1994; Mistry, Biesanz, Chien, Howes & Benner, 2008). Kinderen verwerven daardoor in mindere mate de vereiste houding, kennis en vaardigheden voor een goede start in het onderwijs.

Verschillende onderzoeken hebben immers laten zien dat een hoge mate van sensitiviteit van ouders in de dagelijkse interactie met kinderen samenhangt met een betere cognitieve ontwikkeling (Bartels, M., Rietveld, M.J.H., Van Baal, G.C.M., & Boomsma, D.I., 2002). Ouderlijke sensitiviteit heeft onder meer tot gevolg dat kinderen zelfregulatie ontwikkelen, meer zelfvertrouwen (self-efficacy) krijgen, zich vrij voelen om de wereld te ontdekken en nieuwe dingen te proberen, waardoor ze vaardigheden leren (Mesman, 2010).

Voor de ontwikkeling van kinderen is het verder van belang dat ouder en kind veel gesprekjes met elkaar hebben met een 'rijk' taalniveau. Laagopgeleide ouders praten minder met hun kinderen, hebben kortere zinnen, gebruiken minder begrippen, hebben in geringere mate gedecontextualiseerd taalgebruik et cetera (Leseman in Leseman & van der Leij, 2004). Laagopgeleide ouders grijpen verder relatief vaak in zonder uitleg te geven en bieden het kind minder vaak relevante aanwijzingen dan hoger opgeleide ouders. Een spel voeren ze bijvoorbeeld in de eerste plaats resultaatgericht uit. Leren door imitatie staat bij hen voorop; ze zetten het kind niet zo snel aan tot zelfstandig denken of zelf ontdekken. Voor laagopgeleide ouders staat het presteren bij kennisverwerving voorop (productgericht) en is er vooral sprake van eenrichtingsverkeer. Een meer interactieve houding die initiatieven van het kind honoreert, bevordert de ontwikkeling van het kind. Daarnaast lokt ondersteunend gedrag een actieve inbreng van het kind uit door erkenning van zijn intenties, belevingswereld en mogelijkheden (Groenestege & Legters, 1995).

Ook is er een informatie tekort bij laagopgeleide ouders over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen die op het punt staan om de overstap naar de basisschool te maken, alsook de werkwijzen en verwachtingen van de school (Menheere & Hooge, 2010).

Behalve factoren gelegen bij de ouders zijn schoolprestaties ook te verklaren uit kenmerken van het kind zoals aanleg en het hebben van beperkingen. Het beleid rond voor- en vroegschoolse educatie en onderwijsachterstanden richt zich echter niet op de factoren die te maken hebben met de aanleg van kinderen maar op kinderen die een onderwijsachterstand dreigen op te lopen of hebben door een weinig stimulerende omgeving (van Rooijen & Zoon, 2012).

Aan te pakken factoren

Kinderen van laagopgeleide ouders hebben bij aanvang van het onderwijs (groep 1) al een achterstand in hun ontwikkeling. Dit wordt vooral veroorzaakt door een minder stimulerend en ondersteunend gezinsklimaat (zie bij Oorzaken). Bij Opstapje doen ouders met hun kind thuis activiteiten zodat de ontwikkeling van het kind wordt gestimuleerd. De inhoud van de activiteiten sluit aan bij wat kinderen aan kennis en vaardigheden nodig hebben in het onderwijs. Kinderen maken dan een betere start in groep 1 (einddoel en subdoel 1).

Opstapje bevordert een (meer) ondersteunende en stimulerende omgang (interactie) van ouders met hun kind.

- Ouders leren in de huisbezoeken en groepsbijeenkomsten, met behulp van de activiteiten, een omgeving te creëren waarin hun kind (actief) kan ontdekken en spelen maar ook structuur biedt zodat hun kind zich beter kan ontwikkelen.
- Ouders doen door Opstapje activiteiten met hun kind: binnens- en buitenshuis. Dit bevordert de ontwikkeling van kinderen op een directe manier (zie hiervoor) en er ontstaat een stimulerend gezinsklimaat (home learning environment). De essentiële activiteiten van een stimulerend gezinsklimaat, zoals voorlezen, spelen, knutselen en activiteiten met 'schrift', (Sylva et al., 2004, Siraj-Blatchford et al., 2007) zijn opgenomen in de instructiebladen voor de ouders. Door toelichting en reflectie op de activiteiten in de weekboeken wordt gewerkt aan transfer en generalisatie zodat ouders ook na Opstapje vergelijkbare activiteiten blijven doen.
- Ouders leren al doende de ontwikkelingsmogelijkheden van dagelijkse situaties en momenten waarin kinderen spelenderwijs ervaringen opdoen te herkennen, te benutten en te verrijken door aan te sluiten bij het kind, het kind te volgen en spelenderwijs kennis en taal toe te voegen (kwaliteit interactie). Om deze kwaliteit van interactie te bevorderen werkt Opstapje met vuistregels voor de ouders. In de huisbezoeken en groepsbijeenkomsten worden de vuistregels toegelicht en voorgedaan. Er ontstaat daardoor een meer ondersteunende en stimulerende ouder-kindinteractie. Enkele voorbeelden hiervan: ouders kijken en luisteren beter naar het kind en gaan beter in op signalen van het kind. Ouders praten meer met het kind, geven vaker uitleg en informatie. Ouders reageren vaker positief op het kind en moedigen het kind aan in moeilijke situaties. Ouders laten het kind zelf ontdekken en geven steun of hulp op het moment dat het kind dat nodig heeft om zelf weer verder te kunnen. Dit bevordert de ontwikkeling van het kind en het kind krijgt een actieve

leerhouding, waardoor het kind een goede start kan maken in groep 1 (einddoel en subdoel 2).

Verantwoording

Opstapje is een twee jaar durend gezinsgericht programma dat zich richt op het vergroten van de onderwijskansen van kinderen met laagopgeleide ouders. Dit gebeurt door bevordering van de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind én door het bieden van spelactiviteiten gericht op de brede ontwikkeling van kinderen en op kennis en vaardigheden die op de basisschool van kinderen worden verwacht.

Bevorderen meer ondersteunende en stimulerende ouder-kindinteractie

Bij Opstapje wordt gewerkt aan een meer ondersteunende en stimulerende ouder-kindinteractie, met als kernelement een sensitieve responsieve houding. Een meer sensitieve responsieve interactie bevordert de taal- en denkontwikkeling (Bartels, Rietveld, Van Baal & Boomsma, 2002; Landry, 2008) en sociaal-emotionele ontwikkeling (Landry 2008, Mesman 2010).

Opstapje is gebaseerd op inzichten over de relatie tussen de kwaliteit en de inhoud van gezinsopvoeding en schoolsucces van kinderen. Het fundament is een eclecticisch-theoretisch kader. Diverse denkbeelden zijn in ogenschouw genomen. Bij de ontwikkeling van Opstapje is men er onder meer van uitgegaan dat kinderen van nature geneigd zijn kennis en vaardigheden te verwerven (Piaget) en dat zij dit op een actieve manier doen. Maar ook dat hun sociale omgeving een belangrijke rol vervult in de stimulering van deze spontane ontwikkelingsprocessen en vooral van hogere vaardigheden (Vygotsky, 1962). De hechtingstheorie alsmede het sociaal-constructivisme (na Vygotsky) vormen de basis voor de centrale rol die de ouder-kindinteractie binnen Opstapje vervult. (Voor een uitgebreide uiteenzetting zie Ince & Kalthoff, 2015).

Een voorwaarde om de ontwikkeling van het kind te stimuleren is het verrijken van de ouder-kindinteractie zodat het kind zich goed kan ontwikkelen en een actieve leerhouding verwerft. Een sensitief responsieve aanpak van de ouder draagt bij aan een goede cognitieve ontwikkeling van het kind en het ontstaan van een actieve leerhouding bij het kind. Een actieve leerhouding is van substantieel belang voor schoolsucces (Groenstege & Legters, 1995).

Responsiviteit wordt gedefinieerd als het vermogen van de ouder om op een directe, consistente en adequate manier te reageren op de signalen en/of behoefte van het kind. Hierbij gaat het volgens Landry (2008) zowel om sociaal-emotioneel aansluiten (ondersteunen) als cognitief aansluiten (stimuleren) bij het kind.

Een sensitief-responsieve aanpak krijgt bij Opstapje gestalte door verrijking van de ouder-kindinteractie voor wat betreft de:

1. Kwantiteit. Opstapje biedt gedurende twee jaar activiteiten aan om twee maal per week te doen. Dit stimuleert de ontwikkeling van het kind. Bij de beschrijving van de activiteiten en tijdens de huisbezoeken worden aan de ouders tips gegeven om bij vergelijkbare activiteiten en in dagelijkse situaties het geleerde toe te passen (transfer).
2. Inhoud. De beschrijving van de activiteiten biedt de ouders houvast om met kinderen samen bezig te zijn. De ouders brengen door het doen van de activiteiten met het kind, in interactie met hun kind, taal en kennis over die de ontwikkeling van het kind bevordert.
3. Kwaliteit. Aansluitend bij Van Lieshout (Groenestege & Legters, 1995) worden binnen de kwaliteit van interactie drie componenten onderscheiden, te weten:
 - a. Een affectief-relationale component: Dit heeft betrekking op de ondersteuning van de ouder naar het kind toe. De ouder creëert een veilige sfeer door het kind te laten merken dat hij vertrouwen heeft in zijn kunnen, door het kind te prijzen bij successen, aan te moedigen als het tegen zit en in te gaan op getoonde emoties.
 - b. Een gedragsregulerende component: Hierbij toont de ouder respect voor de autonomie van het kind door zijn initiatieven te herkennen en te erkennen, maar ook geeft hij effectief leiding door te structureren en grenzen te stellen.
 - c. Een informatieve component: De informatieve component houdt in dat de ouder zodanig uitleg geeft aan het kind dat de informatie overkomt.

In Opstapje zijn deze drie componenten onderscheiden in vijf gedragsdimensies.

1. Ondersteunende presentie;
2. Respect voor autonomie;
3. Structureren;
4. Grenzen stellen;
5. Kwaliteit van de instructie.

Deze gedragsdimensies zijn voor de ouders geconcretiseerd in de volgende interactieboodschappen (vuistregels) en zijn verwerkt in alle programmaonderdelen:

- Kijk en luister naar je kind.
- Volg je kind.
- Moedig je kind aan.
- Praat met je kind.
- Bied je kind structuur.

Concrete activiteiten als middel en voorbeeld

Opstapje reikt de ouders een variëteit aan spelactiviteiten aan. Door de activiteiten worden kennis en vaardigheden overgebracht aan het kind die van belang zijn bij de start in het basisonderwijs. Ze zijn verder bedoeld om ouders te laten kennismaken met wat ze allemaal met het kind kunnen doen zodat er een stimulerend gezinsklimaat ontstaat. Verder biedt het spelen de contactmedewerksters de gelegenheid om de beoogde ondersteunende en stimulerende interactie voor te doen en uit te leggen. De contactmedewerkster informeert de ouders tevens over de ontwikkeling van het kind en geeft achtergrondinformatie. Door meer kennis over de ontwikkeling van het kind is de ouder beter in staat om aan te sluiten bij de ontwikkeling van het kind. Er ontstaat dan een meer ondersteunende en stimulerende ouder-kindinteractie.

De activiteiten van Opstapje zijn gericht op alle ontwikkelingsgebieden. In Opstapje wordt een onderscheid gemaakt in:

- Sociaal-emotionele ontwikkeling

De sociaal-emotionele ontwikkeling wordt gestimuleerd door een ondersteunende omgangswijze

tussen ouder en kind te bevorderen. Ouder en kind worden aangemoedigd om samen te spelen en

de ouder wordt aangemoedigd haar kind te betrekken in haar dagelijkse werkzaamheden.

- Taalontwikkeling en ontluikende geletterdheid

De taalontwikkeling wordt gestimuleerd doordat de ouder aangemoedigd wordt (meer) met haar

kind te praten, door handelingen en gevoelens te verwoorden, een conceptrijke woordenschat te

gebruiken, vragen te stellen en het kind te stimuleren tot deelname aan gesprekjes. Ontluikende geletterdheid wordt gestimuleerd door het samen voorlezen en kennismaking met schrift. Daarnaast

zijn er binnen Opstapje gerichte taalactiviteiten zoals voorlezen, het laten navertellen door het

kind en het doen van spelletjes naar aanleiding van een verhaal. Aspecten van de (moeder)taalontwikkeling waar specifiek aandacht aan wordt besteed zijn: taalbegrip, verbale expressie en uitbreiding van de woordenschat.

- Begripsontwikkeling

Door met verschillende soorten materialen te spelen en erover te praten komen eigenschappen

van dingen aan bod, zoals kleur en vorm (hoedanigheidsbegrippen). Door oefeningen met het eigen

lichaam leren kinderen ruimtelijke begrippen (ergens op zitten, ergens onder kruipen, ergens

naast staan). Tevens komen spelenderwijs hoeveelheden (de getallen 1 tot en met 5) en relationele

begrippen (zoals groot en klein) aan de orde.

- Zintuiglijke waarneming en geheugen

Door met concrete materialen te spelen, spelletjes te doen die een beroep doen op de zintuigen

en het geheugen (bijvoorbeeld memory, raadspelletjes met ruiken en voelen), versjes op te zeggen

en liedjes te zingen worden de visueel-ruimtelijke waarneming, de auditieve waarneming en het

geheugen gestimuleerd.

- Motorische ontwikkeling

Door activiteiten als knippen, plakken en tekenen wordt de fijne motoriek bevorderd. De grove

motoriek wordt gestimuleerd door activiteiten als kegelen en spelen met de bal.

- Creativiteitsontwikkeling

Kinderen worden aangemoedigd zich te uiten met behulp van expressiematerialen zoals klei of verf en door middel van doen-alsof spelletjes.

De ontwikkelingsgebieden komen evenredig voor in de spelactiviteiten. De spelactiviteiten kennen een opbouw in moeilijkheidsgraad. Zo komen bijvoorbeeld kleuren en vormen eerst met objecten uit de dagelijkse omgeving aan de orde en later in het programma op het platte vlak.

Verantwoording aanpak

Duur programma

Opstapje duurt twee jaar, heeft wekelijkse contactmomenten en een gestructureerd curriculum. Langdurig, frequent contact is een van de kenmerken van succesvolle programma's, evenals een goed opgebouwd curriculum gericht op het vergroten van vaardigheden van ouders (Samuelson, 2010).

Inzet van contactmedewerkers

Contactmedewerksters dienen als het model voor de ouders uit de doelgroep. Ze instrueren ouders, gaan op huisbezoek, doen voor en bespreken problemen met de uitvoering. Omdat ze veelal afkomstig zijn uit de doelgroep en veelal dezelfde taal spreken hebben ze makkelijker toegang tot de gezinnen dan coördinatoren, die vaak niet de taal van de gezinnen spreken. Onderzoek van Musick en Stott (in Groenstege & Legters, 1995) laat zien dat het inschakelen van medewerksters uit de doelgroep bij stimuleringsprogramma's een positieve invloed kan hebben op de effectiviteit.

Uitvoering in sterkste taal van de ouders

De ouders voeren Opstapje uit in de taal die ze het beste spreken. Voor die keuze zijn drie redenen:

- De interactie tussen ouder en kind kan het beste gestimuleerd worden in de taal die zij dagelijks gebruiken en waarin zij zich het beste kunnen uitdrukken.
- Verwerving van een tweede taal door een kind is voor een groot deel afhankelijk van de mate

waarin het kind de moedertaal beheerst.

- Uitvoering in de moedertaal vergroot de kans op verrijking van de (taal)inhoud en bevordert

het leren van Nederlands.

Opstapje beoogt verrijking van de taalinteractie in dagelijkse situaties (spontaan/informeel taalgebruik). Een goede ontwikkeling van de moedertaal is bevorderlijk om de tweede taal te verwerven (Scheele, 2010). Indien de ouder in de sterkste taal met het kind praat, is de kans groter dat de taal 'rijker' is, dat concepten zijn ingebed in een rijke context en dat 'diepere woordkennis' ontstaat. Dit vergemakkelijkt het leren van de begrippen in het Nederlands. Door voor de sterkste taal te kiezen, wordt tevens het risico vermeden dat de ouder incorrect Nederlands tegen het kind spreekt.

Verantwoording keuze huisbezoeken

Tijdens huisbezoeken, die in het eerste jaar wekelijks en in het tweede jaar om de 14 dagen plaatsvinden, krijgen ouders instructie over het materiaal door de contactmedewerksters. Het houden van huisbezoeken is effectief gebleken. Een overzicht van onderzoek naar programma's met huisbezoeken (Gaylor & Spiker, 2012) geeft aan dat er vaak (bescheiden) positieve effecten worden gevonden op de ontwikkeling en gedrag van kinderen en opvoedvaardigheden. Huisbezoeken hebben het meeste effect bij achterstandsgezinnen, alleenstaande ouders of tienerouders.

Het houden van huisbezoeken heeft veel voordelen. De contactmedewerkster kan aansluiten bij de individuele situatie van de ouder en transfer naar het dagelijks leven is dan gemakkelijker voor de ouder. De ouder is in een huisbezoek eerder geneigd om vragen te stellen en knelpunten bij de voortgang van Opstapje of in de omgang met haar

kind bespreekbaar te maken. De contactmedewerkster kan een vertrouwelijke individuele relatie opbouwen met de ouder. Dit vergemakkelijkt het signaleren van mogelijke problemen die betrekking hebben op de voortgang van Opstapje of problemen van meer algemene aard en, via de coördinator, doorverwijzen.

Groepsgewijze instructie en voorlichting

Groepsgerichte interventies gericht op kennis van ouders blijken effectief wanneer ze gericht zijn op concrete zaken zoals ontwikkeling, veiligheid en gezondheid en met name bij ouders uit risicogroepen met beperkte kennis over opvoeding en ontwikkeling (Moran, Ghate & Van der Merve, 2004). Inhoudelijke kenmerken van dergelijke programma's die bijdragen aan de effectiviteit zijn onder meer:

- ouders leren gedrag dat veranderd moet worden identificeren en monitoren;
- de cursus/training biedt de gelegenheid om ouders te laten zien hoe bepaalde technieken toegepast kunnen worden en biedt de gelegenheid voor oefening van technieken om gedragsverandering te bewerkstelligen (Watson, White, Tuplin & Huntsman, 2005; Bunting, 2004; Moran et al., 2004).

Zowel de werkwijze binnen de kringbezoeken van Opstapje groepsgewijs als de werkwijze binnen de

groepsbijeenkomsten sluiten hierbij aan. Tijdens kringbezoeken oefenen ouders door middel van rollenspel met de uitvoering van de concrete spelactiviteiten en met het toepassen van de vuistregels. In de groepsbijeenkomsten krijgen ze informatie over thema's die te maken hebben met opvoeding en ontwikkeling van jonge kinderen. Verschillende werkvormen worden hierbij gebruikt, zoals groepsgesprekken waarin ervaringen van ouders worden uitgewisseld, rollenspellen en audiovisueel materiaal met voorbeelden van interacties tussen ouders en kinderen.

Instructie door middel van uitleg, voorbeeldgedrag en participerend leren

De contactmedewerkster gebruikt tijdens de huisbezoeken en kringbezoeken uitleg en voorbeeldgedrag om de inhoud van de activiteiten en de toepassing van de vuistregels aan de ouders over te dragen. Daarnaast worden de activiteiten uitgevoerd door alle betrokkenen samen, dat wil zeggen contactmedewerkster, ouder en kind. De ouder leert door te kijken, luisteren en actief mee te doen. Interactieve methodes zoals modelleren en rollenspel en het oefenen van vaardigheden met de kinderen vergroten het effect van een methode (Samuelson, 2010).

Deze wijze van overdracht sluit aan bij het model van Kolb over leerstijlen (Kolb, 1983).

Kolb onderscheidt vier leerstijlen en constateert dat mensen met een lage opleiding veelal een praktijkgerichte leerstijl hebben, de zogenoemde 'doeners'. De doener leert het beste van leeractiviteiten waarbij:

- hij zich kan richten op praktische zaken;
- er technieken worden getoond met duidelijke praktische voorbeelden;

- hij de kans krijgt om dingen uit te proberen en te oefenen onder begeleiding van een expert (Kolb, 1983).

De praktijkgerichte leerstijl van laagopgeleide ouders vraagt vooral om 'oefenen' en 'doen'. Geschikte

leervormen zijn dus: voordoen hoe het niet moet en hoe het wel moet (bijvoorbeeld door modeling of in een rollenspel), een filmpje daarover laten zien, cursisten een casus uit de praktijk laten oplossen, cursisten (onder begeleiding) laten oefenen, daar feedback op geven, nogmaals laten oefenen, etc. Door praktijkgericht te leren wordt de transfer van het geleerde naar de praktijk ook gemakkelijker (Scholt, Dekkers & Ketelaar, 2010).

De wijze waarop in Opstapje de overdracht van informatie/activiteiten plaatsvindt sluit hierbij aan. De

contactmedewerkster doet voor, de ouder doet na en de contactmedewerkster geeft feedback. Vervolgens wordt opnieuw deze cyclus uitgevoerd.

Toeleiding naar voorschoolse educatie

Om kinderen nog beter toe te rusten op het basisonderwijs worden de ouders, voorzover ze hun kinderen nog niet voor voorschoolse educatie hebben opgegeven, in het eerste jaar van Opstapje bekend gemaakt met deze voorziening. Doel is om de kinderen daar naar toe te leiden. Door voorschoolse educatie verwerven kinderen veel kennis en vaardigheden die ze thuis te weinig opdoen. Hun sociale vaardigheden en sociale competentie worden vergroot door bijvoorbeeld het praten in een kring, het spelen in een groepje en het omgaan met de leidsters en groepsgenootjes. Hun cognitieve ontwikkeling wordt gestimuleerd, doordat de kinderen allerlei activiteiten doen zoals met zand en water spelen, puzzelen en geheugenspelletjes. De taalontwikkeling wordt spelenderwijs gestimuleerd door gerichte taalactiviteiten zoals voorlezen en taalspelletjes. Kinderen, waar thuis geen Nederlands wordt gesproken, komen in aanraking met de Nederlandse taal en leren al een beetje Nederlands begrijpen en praten. Kinderen die voorschoolse educatie hebben gehad, hebben het daarom minder moeilijk als ze naar groep 1 gaan. In het tweede jaar van Opstapje nemen veel kinderen deel aan voorschoolse educatie en wordt tevens een stimulerend gezinsklimaat opgebouwd. Door deze combinatie zijn meer effecten op de ontwikkeling van kinderen te verwachten (Desforges & Abouichaar, 2005).

Werkzame elementen

Samenvatting werkzame ingrediënten

- Twee jaar durend curriculum met wekelijkse contactmomenten.
- Gestructureerd curriculum van activiteiten die de ouders thuis met hun kind doen, zodat de ontwikkeling van hun kind wordt gestimuleerd en het kind een betere start maakt in groep 1.
- Op een gestructureerde wijze wordt gedoseerd gewerkt aan het bevorderen van de ouder-kindinteractie. Ouders leren, met behulp van de activiteiten en de vuistregels voor de ouder-kindinteractie, hun kind te ondersteunen en stimuleren in zijn ontwikkeling.
- De huisbezoeken: krachtig element hierbij is het tijdens de huisbezoeken voordoen van de beoogde houding en het feedback geven aan de ouders over de interactie met hun kind. In de huisbezoeken vindt tevens transfer plaats naar de eigen situatie van de ouder. Ook worden problemen in het gezin (tijdig) gesignaleerd en waar nodig wordt doorverwezen. Verder worden door huisbezoeken moeders bereikt die niet worden bereikt door educatieve voorzieningen. Tot slot is er tijdens de huisbezoeken aandacht voor de individuele behoeftes van gezinnen en kunnen problemen in het gezin worden gesignaleerd en waar nodig worden doorverwezen.
- Groepsgewijze voorlichting over opvoeding en ontwikkeling (groepsbijeenkomsten).
- Uitvoering van activiteiten tussen ouder en kind in de sterkste taal.
- Overdracht van activiteiten door uitleg en voordoen.

Uitvoering

Materialen

- Schriftelijk materiaal, bestaande uit 119 activiteiten met instructies voor ouders.
- 13 voorleesboekjes in 4 talen (Nederlands, Turks, Papiaments en Marokkaans-Arabisch). Een klein aantal boeken is ook in het Duits en Engels beschikbaar.
- Spelbord en spel- en knutselmateriaal.
- Bereslim: digitale prentenboeken (Bereslimme Boeken), educatieve game 'Samenslim' en leerlingvolgsysteem.
- App 'Timo en het Toverstokje'.
- A3 vuistregels.
- 'Ouders Interactief': oudercursus over de vijf vuistregels en de ontwikkeling van peuters.
- 'Ouders Actief': themabijeenkomsten over peuters en kleuters, waaronder een themabijeenkomst (met fragmenten) per vuistregel.
- De Oudercurus 'Omgaan met media'.
- Instructiebladen voor ouders bij 'Bereslimme Boeken' en bij 'Samenslim'.
- 'Opgroeien en opvoeden in beeld': beeldmateriaal voor begeleiding laaggeletterde ouders bij vragen over ontwikkeling, ouder-kindinteractie en opvoeding.
- Handleiding coördinatoren Opstapje.
- Handleiding contactmedewerksters Opstapje.
- Handleiding training contactmedewerksters Opstapje.
- Handleiding integratie Bereslim in Opstapje en Opstap.
- Brochure: Spelenderwijs meer onderwijskansen. Beschrijving van de Stapprogramma's.
- Brochure: Een goede start begint thuis. Resultaten onderzoek naar Instapje, Opstapje en Opstapje.
- Er is een algemene folder en een folder voor de werving van ouders.
- Diploma voor de kinderen en hun ouders.

De instructiebladen voor de ouders zijn in 2011 en 2012 geactualiseerd. De opmaak is gemoderniseerd en er zijn activiteiten toegevoegd die ouders stimuleren om gebruik te maken van kwalitatief goede programma's op het gebied van multimedia.

Vanaf seizoen 2014-2015 is Bereslim toegevoegd en krijgen ouders daardoor ook de beschikking over geanimeerde prentenboeken (Bereslimme Boeken) en educatieve games (Samenslim). Samenslim (3-5 jaar) richt zich op het bevorderen van goed leergedrag (executieve functies).

Type organisatie

Welzijnsinstellingen, buurthuizen en peuterspeelzalen.

Opleiding en competenties

De coördinator dient minimaal een hbo-opleiding (pedagogische richting) te hebben afgerond. De contactmedewerksters hebben minimaal een mbo-niveau (pedagogische opleiding) en zijn bij voorkeur afkomstig uit doelgroep waarmee gewerkt gaat worden. Bovendien spreken zij bij voorkeur de taal van de doelgroep.

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) maakt met nieuwe coördinatoren van Opstapje afspraken over training en begeleiding. Voor beginnende coördinatoren is er een training- en begeleidingsprogramma in hun eerste programmaperiode (twee jaar) aangeboden door het Nederlands Jeugdinstituut.

Beginnende coördinatoren nemen deel aan een verplichte introductietraining Opstapje van (minimaal) een dag. Ze worden vertrouwd gemaakt met de methodiek en materialen van het programma. Daarna bezoeken ze een bestaand project en is er regelmatig contact per mail of telefoon en indien gewenst of noodzakelijk geacht (door het NJI) vindt coaching op locatie plaats. Ook nemen de coördinatoren deel aan de landelijke bijeenkomsten. Verder is er de eerste programmaperiode van een coördinator regelmatig contact met het NJI.

Na de eerste programmaperiode van twee jaar doen coördinatoren mee aan het reguliere aanbod. Coördinatoren worden ook geacht deel te nemen aan de landelijke bijeenkomsten die meestal twee keer per jaar plaatsvinden. Als er nieuwe ontwikkelingen zijn is training vereist zoals bij het invoeren van de herziene vuistregels voor de ouder-interactie en recent was er een training over de implementatie van Bereslim.

Voor contactmedewerksters wordt een verplichte tweedaagse-introductietraining verzorgd door de coördinator. Hierin wordt aandacht besteed aan de functie van contactmedewerkster, de methodiek en het materiaal van het programma en de beroepshouding van de contactmedewerkster. Vervolgens worden ze wekelijks getraind en begeleid door de coördinator. Voor contactmedewerksters die Opstapje-groepsgewijs uitvoeren is er een extra trainingsaanbod gericht op onder meer instructie geven in groepsverband en groepsprocessen.

Er is een checklist met een overzicht van de kennis en vaardigheden die een contactmedewerkster dient te hebben bij start van haar werk voor Opstapje en welke kennis en vaardigheden ze dient te verwerven. Op basis daarvan maakt de coördinator een programma voor deskundigheidsbevordering. De leerinhoud en werkvormen zijn te vinden in de Handleiding training contactmedewerksters Opstapje.

In de eerste programmaperiode van nieuwe contactmedewerksters ligt het accent op de ouder-kindinteractie. De contactmedewerksters leren om de kwaliteit van de interactie (geconcretiseerd in vuistregels) tussen ouder en kind te observeren, ze leren de vuistregels uitleggen aan ouders en feedback te geven tijdens het spelen en na het spelen. Iedere vuistregel komt om de beurt aan de orde in een training. De trainingen

zijn uitgewerkt te vinden in de Handleiding training contactmedewerksters Opstapje en er is beeldmateriaal beschikbaar zoals videofragmenten en illustraties van Ouders Interactief. Verder worden coördinatoren geacht om iedere nieuwe contactmedewerkster in een huisbezoek te observeren en feedback te geven over hoe de contactmedewerkster de vuistregel(s) overdraagt. Daarbij worden dezelfde observatieformulieren gebruikt die de contactmedewerksters ook gebruiken bij het observeren van de ouders.

Kwaliteitsbewaking

De randvoorwaarden voor Opstapje zijn te vinden in een 'Notitie implementatie Opstapje' en op de website.

Voor de kwaliteitsbewaking zijn basiskenmerken (aspecten die minimaal aanwezig moeten zijn bij de uitvoering van onder meer huisbezoeken en groepsbijeenkomsten) van Opstapje beschreven (in de handleiding voor coördinatoren) en er zijn formulieren opgenomen om de voortgang te volgen en te evalueren met ouders. Deze worden op lokaal niveau gebruikt om de voortgang te bewaken en om een beeld te krijgen van de klanttevredenheid. Op basis daarvan wordt een jaarrapportage voor de financier gemaakt. Dit wordt ook naar het NJi gestuurd.

De coördinator bewaakt de kwaliteit van de uitvoering van haar eigen project. Zij is verantwoordelijk voor de training en begeleiding van de contactmedewerksters en houdt regelmatig voortgangsgesprekken met hen. Hierbij maakt de coördinator gebruik van voortgangsformulieren die door de contactmedewerkster worden ingevuld.

Verder organiseert het NJi twee keer per jaar een bijeenkomst voor de coördinatoren waarin wordt gesproken over beleidsontwikkelingen en de voortgang van de lokale praktijk van Opstapje. Tevens is er intervisie in kleine groepen over praktijksituaties. Het NJi geeft op de bijeenkomsten informatie door over ontwikkelingen rond Opstapje en houdt de vinger aan de pols wat betreft de kwaliteit.

Randvoorwaarden

Er dient een instelling te zijn die verantwoordelijk is voor de uitvoering van Opstapje. Deze instelling treedt op als werkgever voor de coördinator en de contactmedewerksters en zorgt tevens voor de randvoorwaarden, zoals werkruimte en een trainingsruimte voor de groepsbijeenkomsten. Verder draagt de instelling zorg voor de start van het programma en ondersteunt zij de coördinator en contactmedewerksters bij de uitvoering van hun taken. Deze randvoorwaarden voor Opstapje zijn te vinden in een 'Notitie implementatie Opstapje' en op de website.

Randvoorwaarden:

- onderbrengen van het programma bij een uitvoerende instelling die als werkgever fungeert en zorgt voor de training en begeleiding van de medewerkers van Opstapje;
- benoemen van de Opstapje-coördinator en contactmedewerksters;

- voldoende budget voor minimaal een programmaperiode;
- goede inbedding in het beleid van de gemeente, duidelijke afspraken maken met ambtenaren, goede afstemming met andere programma's en activiteiten;
- afspraken maken met kindercentra voor wat betreft toeleiding van ouders naar voorschoolse educatie;
- opzetten van of aansluiten bij een netwerk, bij voorkeur zowel op stedelijk als op wijkniveau;
- afspraken maken met instellingen over voortgang, continuïteit en samenwerking, bij bijvoorbeeld de werving van gezinnen, pr en doorverwijzen bij problemen.

Taken uitvoerende instelling

De organisatie die verantwoordelijk is voor de uitvoering van Opstapje, de werkgever, dient zorg te dragen voor personeelsbeleid, training en begeleiding van medewerkers (coördinatoren en contactmedewerkers), faciliteiten, inbedding en continuïteit van het programma.

Het personeelsbeleid betreft:

- benoeming van een - bij voorkeur allochtone - Opstapje-coördinator met voldoende uren voor haar taken;
- werving en selectie van de contactmedewerkers, in samenwerking met de coördinator;
- vastleggen van taak- en functieomschrijvingen;
- zorg dragen voor goede arbeidsvoorwaarden en scholingsmogelijkheden voor de medewerkers.

Training en begeleiding van de coördinator betekent:

- deelname aan de introductietraining van het Nederlands Jeugdinstituut;
- training, werkbegeleiding en ondersteuning;
- zorg dragen voor alle benodigde scholingsmaterialen en vakliteratuur.

Training en begeleiding van de contactmedewerkers omvat:

- een introductietraining en inwerkperiode;
- wekelijkse training en regelmatig begeleiding door de coördinator;
- functiegerichte trainingen;
- functionerings- en beoordelingsgesprekken.

Faciliteiten waarvoor de werkgever zorgt:

- aanschaf van alle noodzakelijke materialen voor coördinator, contactmedewerkers en gezinnen;
- een ruimte voor groepsbijeenkomsten, bijvoorbeeld bij de welzijnsinstelling of op peuterspeelzaal, met faciliteiten zoals pc's voor Bereslim;
- kantoorvoorzieningen, voldoende opbergruimte voor alle materialen en andere benodigdheden;
- ruimte en faciliteiten voor trainingen.

De werkgever bewaakt inbedding en continuïteit van Opstapje, wat inhoudt dat hij:

- zorg draagt voor deelname aan een structureel (beleidsmatig) overleg, bijvoorbeeld in het kader van de Lokaal Educatieve Agenda (LEA);
- afspraken maakt over samenwerking en afstemming met andere organisaties en voor- en vroegschoolse voorzieningen;
- zorgt voor inhoudelijk, financieel en strategisch beleid;
- PR en communicatie verzorgt;
- zorg draagt voor structurele inbedding en financiering.

Implementatie

Indien een locatie/gemeente belangstelling heeft om Opstapje te doen krijgt deze informatie over de inhoud en de voorwaarden. Er volgt een adviesgesprek bij het NJi. Indien besloten is tot deelname vult de organisatie het formulier 'Bevestiging deelname Opstapje' in. Tevens worden afspraken gemaakt over het (verplichte) trainings- en begeleidingstraject en het bestellen van de materialen. De startende projecten krijgen tevens ondersteuning bij de implementatie van Opstapje; veelal per mail en telefonisch. Ook bezoeken zij een al bestaand project. Vervolgens is er een trainings- en begeleidingstraject voor de coördinator (zie elders). De coördinatoren ontvangen hiervoor een certificaat.

Beginnende en ervaren coördinatoren nemen twee keer per jaar deel aan een landelijke bijeenkomst over ontwikkelingen gekoppeld aan intervisie. Ook bij nieuwe ontwikkelingen (zoals Bereslim) worden trainingen voor coördinatoren en/of contactmedewerkers georganiseerd. Drie keer per jaar is er een nieuwsbrief, er is een vraagbaak (stapprogramma.nl) en een website.

In de handleiding is een hoofdstuk over kwaliteitsbewaking. De projecten sturen hun jaarrapportage en de kwaliteit van uitvoering van Opstapje komt aan bod in de landelijke bijeenkomsten.

Er wordt veel gedaan aan onderhoud van Opstapje. De handleidingen worden regelmatig geactualiseerd en hierbij is dan aandacht voor nieuwe vraagstukken. Ook de werkbladen worden regelmatig bijgesteld. Zo is er een app met een digitaal prentenboek, die kan worden gebruikt in met ouders voorlezen te oefenen, ingevoerd. Bereslim is toegevoegd vanwege het bevorderen taalontwikkeling, maar ook is er nu meer aandacht voor het bevorderen van executieve vaardigheden waarbij er link wordt gelegd met het handelen van ouders in dagelijkse situaties.

Vanwege de instroom van vluchtelingen wordt Opstapje vertaald in het Engels.

Kosten

De kosten hangen erg af van de gekozen uitvoeringsvariant. Afhankelijk van de gekozen uitvoeringsvariant is dit € 1.000 tot € 2.000 euro per gezin per jaar. De kosten worden vooral bepaald door het aantal huisbezoeken (bij Opstapje-groepsgewijs zijn minder

huisbezoeken nodig) en het overheadpercentage dat wordt gehanteerd door de lokale organisatie.

Het werken met groepsgewijze instructie (kringbezoeken) is goedkoper dan het reguliere model met tweewekelijkse huisbezoeken. Het doen van huisbezoeken kost veel tijd. Per groep van 15 gezinnen is bij Opstapje-regulier op jaarbasis ongeveer 18 uur effectief per week nodig. Dit kost € 1.620 per gezin. Bij Opstapje-groepsgewijs worden voor dat bedrag twee tot drie keer zoveel gezinnen bereikt.

Het totaalpakket materiaal (instructiebladen, voorleesboeken en spelmateriaal) kost in jaar 1: € 127,50 incl BTW en in jaar 2 € 93,60 per gezin. Het wordt goedkoper als de leesboeken en het spelmateriaal op leenbasis beschikbaar worden gesteld en/of een eigen bijdrage aan het gezin wordt gevraagd.

Onderzoek naar praktijkervaringen

Onderzoek praktijkervaringen

In de ontwikkelfase werd Opstapje uitgebreid gevolgd door de Rijks Universiteit Leiden. Opstapje werd door de betrokken ouders en beroepskrachten erg positief beoordeeld (Meesters en Kloek, 1993). De bevindingen werden verwerkt in de materialen (met name in de handleidingen) en de training en begeleiding van coördinatoren en contactmedewerksters.

Vanaf de implementatie werd de uitvoering van Opstapje jaarlijks gevolgd door de Averroès stichting. Zo werd bijgehouden hoeveel ouders meededen, wat hun achtergrond en opleiding was, hoeveel activiteiten werden gedaan, de mate van uitval et cetera. Uit deze monitoring bleek onder meer dat de doelgroep goed werd bereikt (Loggem & Pennings, 1997; Kooij, Loggem & Pennings, 2001), dat Opstapje goed werd uitgevoerd (Loggem & Pennings 1997: gemiddeld 26-28 van de 30 weektaken) en dat de uitval erg laag was (Loggem & Pennings, 1997:6-10%).

Ook waren er inhoudelijke evaluaties zoals observaties van groepsbijeenkomsten en huisbezoeken. Verder was er een uitgebreide evaluatie van Opstapje-groepsgewijs (Meesters, 1996).

Nieuwe materialen (bijvoorbeeld Ouders Interactief) en activiteiten (zoals Bereslim) werden altijd uitgetest voordat integratie in Opstapje plaatsvond.

De jaarlijkse monitoring werd in 2009 gestopt vanwege gebrek aan financiën op landelijk en lokaal niveau. Er zijn geen aanwijzingen dat de doelgroep minder goed wordt bereikt. Wel worden meer nationaliteiten bereikt. Het NJi krijgt door de gegevens over de verkoop van de materialen een vrij goed beeld van het aantal gezinnen dat wordt bereikt. Verder wordt door de landelijke bijeenkomsten en de jaarrapportages van de projecten een beeld van de uitvoering verkregen.

Onderzoek naar de effectiviteit

Onderzoek in Nederland

Er hebben in de jaren negentig een klein aantal onderzoeken naar Opstapje plaatsgevonden. De onderzoeksrapporten hiervan zijn echter niet meer beschikbaar. Hier geven we een beknopt overzicht van de onderzoeken op grond van secundaire bronnen.

Evaluatie Rijksuniversiteit Leiden

Het programma Opstapje is door de Rijksuniversiteit Leiden geëvalueerd. Aan het onderzoek (zonder controle groep) deden 160 moeder-kind paren mee. Er is gebruik gemaakt van interviews met coördinatoren, contactmedewerksters en ouders. Na afloop van de

experimentele periode van Opstapje rapporteren de coördinatoren (Ince, Kloek, Meesters, Tan & Cress, 1995) de volgende

resultaten:

- een betere moedertaalontwikkeling van de kinderen;
- een betere omgang van kinderen met spel en omgevingsmateriaal;
- een grotere sociale redzaamheid van de kinderen in een schoolse situatie;
- meer vertrouwen van ouders dat zij hun jonge kinderen iets kunnen leren;
- meer bewuste aandacht van ouders voor hun kind;
- vaker en bewuster lenen of kopen van speelgoed en boekjes.

De contactmedewerksters bevestigden de positieve bevindingen van de coördinatoren. Uit interviews met ouders kwam naar voren dat Opstapje op een positieve manier tegemoet komt aan hun eigen behoefte om meer met en voor hun kinderen te doen. De ouders deden veel nieuwe ervaringen op, zoals het spelen met omgevingsmateriaal, het dagelijks op een bewuste manier met je kind omgaan, het leren kennen van de speelzaal. Ouders vonden dat hun kinderen een veel betere basis hadden gekregen dan hun oudere kinderen.

Effectonderzoek Rijksuniversiteit Leiden

De Rijksuniversiteit Leiden deed ook effectonderzoek (Kohnstamm, D., Meesters, G. & M. Simons, 1997 In: Ince (2007) naar Opstapje. In de studie is gewerkt met een Post-test-only design met een experimentele en controlegroep. Er is een meting verricht na afloop van het programma en nog een meting een jaar later. Bij de eerste meting bestond de experimentele groep uit 46 Turkse kinderen die het Opstapje-programma net hadden afgerond. De controlegroep bestond uit 51 kinderen die niet aan Opstapje meededen en die aan het programma Opstap (voor kinderen van 4 tot 6 jaar) zouden gaan meedoen. Op het moment van testen waren de kinderen daar feitelijk al mee begonnen. De kinderen in de controlegroep waren gemiddeld twee maanden ouder dan de kinderen in

de experimentele groep. Aan de tweede meting deden 33 kinderen in de experimentele groep en 18 kinderen in de controle groep mee.

Het effectonderzoek heeft niet kunnen aantonen dat de experimentele groep hogere scores haalde op tests. Dit is volgens de onderzoekers echter te wijten aan onvolkomenheden in het onderzoek zelf. De onderzoekers zijn te laat gestart met testen, waardoor Turkse Opstapje-kinderen (de experimentele groep) zijn vergeleken met Turkse kinderen die al een aantal maanden aan het programma Opstap deelnamen (de controlegroep). Deze kinderen hadden dus al positieve effecten van Opstap ondervonden. Dat kinderen een halfjaar na Opstapje even hoog scoorden als kinderen die al enige tijd aan Opstap hadden meegedaan, pleit in het voordeel van Opstapje. De onderzoekers adviseerden nieuw onderzoek, met andere instrumenten.

(Het oorspronkelijke onderzoeksrapport is niet meer beschikbaar).

Het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen

Vanuit de Universiteit Leiden (Groen & Oortwijn, 2010) is ook onderzoek gedaan naar de effecten van

Opstapje op het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen. Kinderen die zes jaar geleden

Opstapje hadden gedaan werden vergeleken met kinderen die niet aan Opstapje hebben deelgenomen.

Het onderzoek was uitsluitend gericht op Turkse en Marokkaanse gezinnen. Dit zijn de grootste groepen in Opstapje en kinderen uit deze groepen hebben de meeste achterstand in het

onderwijs. De in totaal 47 kinderen waren ten tijden van het onderzoek tussen de zeven en tien jaar oud. Er hebben in totaal 17 basisscholen meegedaan aan het onderzoek.

Kinderen vulden de Schoolvragenlijst in en leerkrachten de Schoolgedrag

Beoordelingslijst (SCHOB-L-R) en de Nijmegen-California Kinder Sorteertechniek (NCKS).

Bij alle schalen werden verschillen gevonden in het voordeel van de Opstapje-kinderen,

maar meestal niet significant. Er is wel een significant verschil bij egoveerkracht; kinderen die Opstapje hebben gedaan gaan flexibeler en met meer vertrouwen om met tegenstellingen en teleurstellingen. Ze kunnen zich beter aanpassen aan verschillende situaties en hebben meer vertrouwen in eigen effectiviteit.

Normeringsonderzoek

De Rijksuniversiteit Groningen (Tellegen, 1996) heeft met het oog op bijstelling van de SON-R

– een non-verbale intelligentietest – een normeringonderzoek verricht onder allochtone kinderen die twee jaar Opstapje of Opstap hadden gedaan, allochtone kinderen zonder Opstapje of Opstap en een doorsnee van autochtone kinderen.

De score van kinderen die Opstapje of Opstap hebben gedaan blijkt beduidend hoger (12 IQ-punten) dan die van vergelijkbare groepen allochtone kinderen die niet aan een programma

meededen. De verschillen tussen allochtone kinderen die wel en niet aan Opstapje of Opstap

hebben meegedaan zijn volgens de onderzoekers 'zeer markant' voor de Turkse en Marokkaanse groep: er is een verschil van maar liefst 15 IQ-punten in het voordeel. Omdat het onderzoek een exploratief karakter heeft, kunnen de uitkomsten niet eenduidig aan de programma's worden toegeschreven. De onderzoekers zijn desondanks erg verrast en noemen hun bevindingen zeer bemoedigend.

Onderzoek naar vergelijkbare interventies

In het buitenland onderzoek gaat het om aangepaste varianten van Instapje/Opstapje. De inhoud van de werkbladen, de methode (huisbezoeken afgewisseld met groepsbijeenkomsten en werken met vuistregels) zijn sterk vergelijkbaar. Overal zijn positieve effecten. Het 'model' Stapprogramma's werkt.

Opstapje in Duitsland (1,5 tot 3 drie jaar)

Opstapje in Duitsland is voor kinderen van 1,5 tot 3 jaar omdat veel kinderen met 3 jaar naar de Kindergarten gaan. Opstapje in Duitsland bestaat in feite uit een combinatie van Instapje en Opstapje.

De universiteit Bremen en universiteit Nürnberg hebben effectonderzoek (Sann & Thrum, 2005) gedaan naar Opstapje. Aan het onderzoek deden ruim 100 kinderen en hun ouders mee.

Het grootste deel van de Opstapje-kinderen haalt hun ontwikkelingsachterstand in de loop van

het programma in. Wat betreft de taalontwikkeling en de cognitieve ontwikkeling heeft 49% van de Opstapje-kinderen bij de eerste meting een ontwikkelingsachterstand en bij de nameting nog maar 12%. Er zijn dan meer kinderen die gemiddeld presteren. Een kleine 10% van de kinderen scoort aan het einde zelfs hoger dan gemiddeld.

Wat betreft de motorische vaardigheden heeft de helft van de kinderen bij aanvang van Opstapje een normale ontwikkeling. Aan het eind presteert 90% van de Opstapje-kinderen gemiddeld of hoger dan gemiddeld. Ook de spelinteresse, het doorzettingsvermogen bij het spelen en het kunnen omgaan met emoties nemen duidelijk toe bij de Opstapje-kinderen.

De ouders vinden dat de ontwikkeling van hun kind door Opstapje vooruit is gegaan,

voelen zich meer competent bij het opvoeden, spelen vaker met hun kinderen en er wordt meer voorgelezen. De Opstapje-ouders hebben sociale contacten opgebouwd, voelen zich minder belast en maken minder gebruik van professionele hulpverlening en zijn beter geïntegreerd in de samenleving.

In observaties (Zimmerman, 2005) wordt echter geen verbetering gevonden wat betreft de kwaliteit van de ouder-kindinteractie: 'spieffeinfühligkeit' (bestaande uit 'responsivität', 'scaffolding' en 'kooperationsensitieve responsiviteit' van de moeder in een spelsituatie). In de controlegroep waren echter meer hoger opgeleide, alleenstaande moeders. Bij de kinderen van de moeders waarbij Opstapje zorgde voor een hogere kwaliteit van de interactie met hun kind, was een toename van spelinteresse en emotieregulatie.

Instapje (voor kinderen van 1 tot 2 jaar)

De Katholieke Universiteit van Nijmegen (Riksen-Walraven, 1994) vond een positief effect van Instapje op de kwaliteit van ondersteuning die de moeder het kind biedt én op de (brede) ontwikkeling van kinderen.

Zowel de Instapje-kinderen als kinderen uit een controlegroep werden na afloop van Instapje onderzocht met behulp van de Bayley ontwikkelingschalen. De Instapje-kinderen scoorden na afloop van het programma hoger op alle aspecten van de ontwikkeling, zoals taal, denken, zintuiglijke ontwikkeling, fijne motoriek en leervermogen.

Het onderzoek bij de moeders betrof onder meer het vaststellen van de opvoedingsattitudes met behulp van een vragenlijst en het maken van video-opnames van de ouder-kindinteractie.

De kwaliteit van ouder-kindinteractie werd vastgesteld met behulp van een viertal schalen: emotionele

ondersteuning, respect voor autonomie, structuur bieden en grenzen stellen, kwaliteit van instructie.

Het onderzoek toont aan dat moeders die Instapje hebben afgerond meer respect tonen voor de autonomie van hun kind, op een meer adequate manier structuur bieden en hun kind

emotioneel beter ondersteunen. Op drie van de vier onderdelen had Instapje dus een positief effect. Alleen de mate waarin de moeder uitleg en informatie geeft aan haar kind was bij

de Instapje-moeders niet significant beter dan de andere moeders. Deze ondersteuningscomponent (kwaliteit van instructie) was gezien de jonge leeftijd van de kinderen nauwelijks verwerkt in het programma. Het onderzoek was aanleiding om Instapje te verlengen en daarin activiteiten

op te nemen waarbij kwaliteit van instructie door de moeder meer aan bod komt.

Opstap (voor kinderen van 4 tot 6 jaar)

Een (quasi-) experimenteel onderzoek in de praktijk met een serie follow-ups door de Universiteit Utrecht (Van Tuijl 2001, 2002, 2004 en van Tuijl en Siebes 2006) toont positieve effecten op vooral de doorstroming van de kinderen in het basisonderwijs (minder doublures). Verder laten observaties een hogere kwaliteit van interactie zien.

Een (quasi-) experimenteel onderzoek in Amsterdam (Van Veen, van der Veen & Koopman, 2003) toont aan dat kinderen die aan Opstap hebben deelgenomen, gemiddeld hogere rekenscores hebben dan een vergelijkbare groep kinderen zonder Opstap. Daarnaast scoren de kinderen in groep 6 die aan Opstapje hebben meegedaan hoger wat betreft taal. De voorsprong van Opstap kinderen wordt gedurende de hele basisschool vastgehouden.

Instapje/Opstapje in Genk (1 tot 2,5 jaar)

In Genk wordt een combinatie van Instapje met een half jaar Opstapje uitgevoerd. Dit 'verlengde Instapje' werd ontwikkeld omdat in België kinderen met 2,5 jaar naar school gaan. In het laatste half jaar volgen kinderen ook af en toe een Instap-klasje om al wat te wennen aan school. De ouders krijgen dan op dat moment een groepsbijeenkomst, zoals in het eerste jaar van Opstapje.

Studie 1

Twee studenten van de Katholieke Universiteit Leuven deden voor hun masterproef onderzoek bij de kinderen van Instapje en hun ouders (Linden & Withofs, 2010 in De Haene & Colpin, 2010). Uit hun quasi-experimenteel 'post-test only' design met de HOME Inventory blijkt dat de gezinnen uit de Instapje-conditie (N=41) significant hoger scoren dan de gezinnen uit de controleconditie (N=39) voor wat betreft de algemene kwaliteit van de pedagogische thuisomgeving, de verbale en emotionele responsiviteit en de betrokkenheid van moeder. Het gaat om grote tot zeer grote effecten. Verder wordt ook een klein, significant positief effect van Instapje gevonden voor de aanwezigheid van geschikt speelgoed. Het onderzoek kende wel beperkingen, het afnemen van de HOME werd bijvoorbeeld deels gedaan door de Instapje-medewerksters.

Studie 2

De Haene en Colpin (2010) vonden met een quasi-experimenteel 'post-test only' design, waarbij respondenten werden gematcht, eveneens positieve effecten op de kwaliteit van de moeder-kindinteractie. Verder werd met de Bayley Scales of Infant Development een betekenisvol positief effect gevonden op de cognitieve ontwikkeling. Er was sprake van een trend naar een significant effect. Na controle van kansarmoedeprofiel en niet in België geboren zijn van de moeder, wordt wat betreft de cognitieve ontwikkeling bij de Instapje-kinderen (N= 32) een klein maar betekenisvol effect gevonden in vergelijking met de controlegroep (N=34). Er zijn hierbij aanzienlijke verschillen in subgroepen. Instapje heeft een groot effect op allochtone kinderen met een uitgesproken kansarmoedeprofiel (dus bij de doelgroep van Instapje). Verder had Instapje meer effect bij kinderen die in België geboren waren dan ouders die nog moesten inburgeren.

Aangehaalde literatuur

- Bartels, M., Rietveld, M.J.H., Van Baal, G.C.M. & Boomsma, D.I. (2002). *Genetic and Environmental influences on the Development of Intelligence*. Behavioral Genetics, 22, 237-249.
- Bunting, L. (2004). Parenting Programmes: The best available evidence. Child Care in Practice, 10 (4), 327-343.
- De Haene, L. & Copin, H. (2010). *Bevorderen van de onderwijskansen van kinderen uit kansarme milieus. Onderzoek naar het effect van het programma Instapje in Genk Noord*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievements and adjustment: A literature review*. London: Department for Education and Skills.
- Dodge, K.A., Pettit, G.S. & Bates, J.E. (1994). *Socialization Mediators of the relation between Socioeconomic Status and Child Conduct problems*. Child Development, 65, 649-665.
- Gaylor, E. & D. Spiker. (2012). Home Visiting Programs and Their Impact on Young Children's School Readiness. SRI International, Center for Education and Human Services, USA. (Published online August 2004). (Revised September 2012).
- Groen, L. & E. Oortwijn. (2010). *Opstapje-kinderen op de basisschool: het sociaal-emotioneel functioneren zes jaar na een interventieprogramma vanuit drie invalshoeken*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Groenestege, I., & Legters, G. (1995). *Opstapje Opnieuw: een modern gezinsstimuleringsprogramma voor kinderen in achterstandssituaties*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Ince, D. & Kalthoff, H. (2015). *Handleiding Coördinatoren*. Alkmaar: Buro Extern.
- Kampen, A. van Kloprogge, J., Rutten, S. & Schonewille, B. (2005). *Voor- en vroegschoolse zorg en educatie: De toekomst verkend*. Utrecht: Sardes.
- Kohnstamm, D., Meesters, G. & M. Simons (1997). *Je kunt het waarnemen maar niet meten. Onderzoek naar effecten van Opstapje op van huis uit Turkse kinderen*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Kooij, M., Loggem, D. & Pennings, T. (2002). *Jaarboek 2001. Averroès / VVE programma's*. Amsterdam: Averroès stichting.
- Kolb, D.A. (1983). *Experiential Learning: Experience as the source of Learning and Development*. FT Press.
- Laarhoven, D. van. (2002). *Doeltreffend Opstapje in Waalwijk*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Landry, S.H. (2008). *The role of parents in early childhood learning*. Encyclopedia on Early Childhood. Texas: Children's Learning Institute, University of Texas Health Science Center.
- Leseman, P. & A. van der Leij (red.). (2004). *Educatie in de voor- en vroegschoolse periode*. Baarn, HB uitgevers.
- Loggem, D. van & Pennings, T. (1997). *Jaarboek 1997 Averroès programma's*. Amsterdam: Averroès stichting.
- Meesters, G., en J. Kloek. (1993). *Een jaar Opstapje en Klimrek. De invoering van twee gezinsstimulerings-programma's voor peuters geëvalueerd*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

- Meesters, G., Kloek, J., pennings, T. en A. van Wijk. (1994). *Tweede jaar experiment 'Opstapje en Klimrek'1992-1993*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Meesters, G. (1996). *Een proef met Opstapje-groepsgewijs. Eerste tussentijds verslag van de experimentele projecten Opstapje groepsgewijs over de periode van januari 1995 tot maart 1996*. Leiden: Rijks Universiteit Leiden.
- Menheere, A., & Hooge, E. (2010). *Ouderbetrokkenheid in het onderwijs. Een literatuurstudie naar de betekenis van ouderbetrokkenheid voor de schoolse ontwikkeling van kinderen*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam. Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding. Kenniscentrumreeks No.5.
- Mesman, J. (2010). *Oud geleerd, jong gedaan: Investeren in ouders bevordert onderwijskansen van kinderen*. Utrecht: Sardes.
- Mistry, R. S., Biesanz, J., Chien, N., Howes, C., & Benner, A. D. (2008). *Socioeconomic status, parental investments, and the cognitive and behavioural outcomes of low-income children from immigrant and native households*. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 193-212.
- Moran, P., Ghate, D. & Merwe, A. van der (2004). *What works in parenting support? A review of the international evidence*. London: Department of Education and skills.
- Nederlands Jeugdinstuut (2015). [Cijfers onderwijsachterstanden](#)
- Rooijen, K. van & Zoon, M. (2012). *Risicofactoren voor onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstuut.
- Riksen-Walraven, J. (1994). *Instapje. Ontwikkeling en evaluatie van een thuisstimuleringsprogramma voor Surinaamse opvoeders met een kind van één jaar*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Samuelson, A. (2010). *What works, Wisconsin-Research to practice series*. Issue #10, August 2010.
- Sann, A., & Thrum, K. (2005). *Opstapje – Schritt für Schritt. Abschlussbericht des Modellprojektes*. München Deutsches Jugendinstitut.
- Scheele, A. (2010). *Home language and mono- and bilingual children's emergent academic language: A longitudinal study of Dutch, Moroccan-Dutch, and Turkish-Dutch 3- to 6-year-olds*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Siraj-Blatchford, I., Siraj-Blatchford, J., Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., & Hunt, S. (2007). *Qualitative Case Studies: How low SES families support children's learning in the home*. In *Effective Pre-school and Primary Education 3-11, Promoting Equality in the Early Years: Report to The Equalities Review*.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Technical paper 12 - final report. Effective pre-school education*. London: Institute of Education.
- Suizzo, M.A., & Stapleton, L.M. (2007). *Home-based parental involvement in young children's education: Examining the effects of maternal education across U.S. ethnic groups*. *Educational Psychology*, 27, 533-556.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Technical paper 12 - final report. Effective pre-school education*. London: Institute of Education.
- Tellegen, P. (1996). *Opstapje en Opstap. De invloed van het stimuleringsprogramma op de ontwikkeling van de intelligentie van allochtone kinderen. Een onderzoek met de SON-R 2 1/2-7 Non-verbale intelligentietest*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Tuijl, C. van (2001). *Effecten van Opstapje Opnieuw: Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen*. Alkmaar: Extern Print.

Tuijl, C. van (2002). *Effecten van Opstapje Opnieuw bij follow-up: Effecten van Opstapje Opnieuw bij Turkse en Marokkaanse leerlingen op middellange termijn*. Alkmaar: Extern Print.

Tuijl, C. van (2004) *Lange termijn effecten van Opstapje Opnieuw. Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Tuijl, C. van, & Siebes, R. (2006). *Het rendement van Opstapje in de basisschoolperiode. Een longitudinaal onderzoek naar effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen*. Alkmaar: Extern Print, 2006

Veen, A., I. van der Veen en P. Koopman, (2003). *Bos en Lommer. Onderzoeksrapportage over de periode 1991-2001. Evaluatieonderzoek Capabel*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.

Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge MA: MIT Press.

Watson, J., White, A., Taplin, S. & Huntsman, L. (2005). *Prevention and Early Intervention. Literature review*. NSW Department of Community Services.

Zadeh, Z.Y., Farnia, F., & Ungerleider, C. (2010). *How Home Enrichment Mediates the Relationship Between Maternal Education and Children's Achievement in Reading and Math*. *Early Education and Development*, 21, 568-594.

Zimmerman, P. (2005). *Opstapje – Opstapje - Schritt für Schritt. Teilbericht 6 der wissenschaftlichen Begleitung. Mütterliche Anleitungsqualität und Verhalten des Kindes in einer Spielsituation. In: Abschlussbericht des Modellprojektes*. München Deutsches Jugendinstitut.

www.slo.nl/jongekind/doelen

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Vilans, het Timbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

